

חבל נחלתו

ו. בכפתור ופרח [פ"י] כתב: "ומסתברא שעכשיו שהארץ בחטאינו היא ביד הישמעאלים, ששוכר אפילו מקום שהוא ראוי לדירה שהרי אינו עובד ע"ז שיכניסנה שם וכמו שקדם. אבל לערלים (=נוצרים) שהם עובדי ע"ז, נראה שאינו יכול להשכיר הרגיל לדירה..."

ז. הכפ"פ [פ"י]: מסיק מבריתא דגיטין: "תניא המוכר ביתו לגוי דמיו אסורין, וגוי שאנס ביתו של ישראל, ואין בעליו יכול להוציא לא בדיני ישראל ולא בדיני אומות העולם מותר ליטול דמיו, וכותב ומעלה בערכאות שלהם מפני שהוא כמציל מידם".

ומסיק שהיינו בא"י ולא גזרו חכמים מפני שאין בני אדם רגילים למכור ביתם. ועפ"ז מסיק שמי שדר בעיר שכולה גויים ומעתיק דירתו וירא שנכרים יחריבו ביתו מותר למכור לנכרים, וכן מי שאנסוהו זוזי ואין לו קונה מישראל. ומביא הכפ"פ דוגמאות לכך שהותר משום אונס לחוס עליהם, ולתת מתנת חנם ולתת להם חן והכל משום אונס. משמע שאיסור לא תחנם אינו עומד במקום אונס. ומסיק: "א"כ מצאנו שיהיה מותר לישראל למכור בא"י קרקעו לגוי עפ"י אחד מהדרכים שבארנו או כיוצא בהם, שמיני האונסים שונים הם. ויהיה פירוש הירושלמי שנהגו למכור כשיש לו אונס וגמדין [בבלי] שלא במקום אונס ולא פליגי". ומביא עוד מהעיטור שמפרש בירושלמי להקל במכירה

אפילו בסתם ולא באונס.

אבל בפאת השלחן [פ"א סי"ט ובית ישראל סי' מ] חלק על הכפתור ופרח להתיר מכירה ושכירות מחמת אונס ומסביר:

"ועיקר הוכחתו מירושלמי זה דהתיר למכור לעכו"ם דלא לפלוג על גמ' שלנו. דאין ראייה כלל דירושלמי מרווח כמו התוספתא דבחז"ל מיירי דמותו למכור כו' וכמ"ש התוס' ור"ח כהן, אבל בא"י אסור דהא אסור בידיים למכרם ולהשכירם..."

ואף לדברי בעל העיטור הסביר בחז"ל. אבל מסכים פאת השלחן לדברי הכפ"פ בענין מכירה לישמעאלים שאינם עו"ז ואוסר למכור לאלה ולא לה משום לא תחנם.

מסקנה

כאשר הקדמנו, ההיתר דחוק ביותר. ובכ"ז בגלל הלחץ והאונס נראים לענ"ד כמה דרכים להתיר:

- הדרך היותר פשוטה היא להשכיר לו מחסן, ובמיוחד עפ"י דברי המאירי, והנכרי יעשה מה שירצה.
- הציע הגרא"א שפירא שליט"א לדייר את הנכרי בבית חברה משכנת כגון 'עמידר' ואז אין משכיר ברור.
- ישכירו את החדר שהעו"ז גר בו לישמעאלי, והעו"ז יגור בו ללא שכירות אלא כחלק מתנאי העבודה.

סימן כח

ייסוף ופיחות מטבע בהלוואות

הדברה על דעת שישלם לו מחירם תוך שבוע, למחרת היה פיחות של המטבע

שאלה

חקלאי לוח משכן כמה שקים של חומרי

קיד

חבל נחלתו

המקומי. כמה הוא צריך לשלם? (לדוגמא, הוא לווה עשרה שקים במחיר מאה שקלים לשק, ועתה מחירם בהשוואה לאתמול מאה ועשרים שקלים מפאת הפיחות).

הקדמה

בימי חז"ל היה מטבע נערך עפ"י שווי המתכת שבו והצורה המלכותית המוטבעת עליו. ייסוף היה בהוספת משקל למטבעות, ופיחות בחיסור משקלן. הייסוף והפיחות לא תמיד שינה את שערי המוצרים בשוק, וע"כ אף שהמטבע היה כבד יותר או פחות, כוחו כמטבע לא היה גדול יותר, אלא בכך שהיה יותר מקובל והליך חוקי יותר.

בימינו למטבעות ולשטרות אין ערך עצמי, כוחה של מטבע מוערך לפי כוחה הכלכלי של המדינה המוציאה אותם. ייסוף או פיחות יכול להיגרם מרמת האמון של הסוחרים כלפי המטבע, או מ"הדפסת" כסף ע"י המדינה וכד', בדר"כ לא משתנים שערי כל המוצרים כתוצאה מפיחות או ייסוף כזה. לעומת זאת ישנו פיחות או ייסוף בהחלטת מדינה, ואז מלבד השינוי בערך המטבע לעומת מטבעות אחרים "קשים" יותר, משתנים גם שערי המוצרים.

תשובה

א. במסכת ב"ק [צ"ז ע"א] נאמר: "המלוה את חברו על המטבע, ונפסלה המטבע רב אמר: נותן לו מטבע היוצא באותה שנה, ושמואל אמר: יכול לומר לו לך והוציאו במישן". מפרש רש"י: "המלוה את חברו — שום פרגמטיא, על המטבע — שקצץ לו מעות, נותן לו מטבע היוצא בשעת פרעון

דהא קיבל עליו לתת לו מטבע, והאי (=אותו שנפסל) לאו מטבע הוא, ודוקא הלוחו פרגמטיא אבל הלוחו מעות את שהלוחו משלם לו".

פירוש הדברים, לפי רש"י המדובר במי שהלווה סחורה על סכום מעות מסויים בתנאי מפורש על שער מסויים, ומעות אלו נפסלו, והשאלה היא מה הוא צריך לשלם ממעות הישנות הפסולות כיון שעליהן קצצו, או ממעות החדשות. ומדובר שמעות הישנות יוצאות במקום כלשהו. ובכך נחלקו רב ושמואל. לפי רב מחזיר לו מעות היוצאות כיון שמעות הראשונות נפסלו, ולפי שמואל יכול לומר לו לך והוציאם במקום אחר.

רש"י מדגיש: "אבל הלוחו מעות - את שהלוהו משלם לו". היינו דוקא כאן שיש תנאי לתשלום מטבע, אבל אם הלוחו סתם, משלם במעות שנפסלו, אף לפי רב.

תוס' [ד"ה המלוה] חולקים וטוענים שאין הבדל בין הלואת מעות לפרקמטיא, אלא בכל מקרה כיון שהתנו על מעות והללו נפסלו, נחלקו האמוראים האם יכול לשלם מהמטבע הנפסל או כיון שאינו יוצא אלא בדוחק אינו יכול לשלם בו. אולם אף תוס' מסכימים שאם הלוחו סתם, משלם ממעות שנפסלו (ואין משמע שמשלם לפי ערך ההלואה).

ב. תוס' שואלים: "וא"ת ומאי שנא מגזלן דתניא גזל מטבע ונפסל אומר לו הרי שלך לפניך, משמע משום דישנו בעין אבל ליתנהו בעין משלם כשעת הגזילה, והכא גבי הלואה אפילו איתנהו בעין כי ליתנהו דמי — דמלוה להוצאה ניתנה?". היינו, מה נשתנתה הלואה מהשבת גזילה שבהשבת גזילה אם הגזילה אינה בעין משלם עפ"י השווי בשעת

חבל נחלתו

תבואות בעולם והוזלו הפירות). לא מנכינן ליה. והא קא שבח לענין נסכא? (רש"י: "אם בא להתיכן ולעשות מהן גרוטאות יש יותר מן הראשונים והוי רבית"). אלא כי הא דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע עבדי עובדא בזווי דאגרדמיס טייעא עד י' בתמניא". (רש"י: באדם שהלוח את חבירו על המטבע והוסיפו עליו והלכו אצל אגרדימוס – סוחר ישמעאל והיה לו מן הראשונה ומן השניה ומצאו בח' של מטבע שניה י' מן הראשונה ונתן לו שמנה).

פירוש הבעיה: לפי רש"י השאלה היא עפ"י רב שסבר שבמטבע שנפסלה אינו יכול לומר לו הרי שלך לפניך. ומדובר במי שהלוח לחבירו סחורה על מטבע, היינו הלוח התחייב לשלם על סחורה שקיבל סכום מטבעות מסויים (בשער מסויים) והוסיפו על המטבע. על כך נשאל רב חסדא האם כן הדין גם אם הגדלת המטבע היתה גדולה מאד וענה שכן, אולם אם כתוצאה מכן עלה כוחו של המטבע ויכול לקנות בו יותר פירות יש להפחיתם בתשלום המטבע. ועל כך נשאל הלא סו"ס אף אם לא נשתנה שער הפירות – שווי המתכת במטבע עלה ויש בנתינת המעות החדשות רבית, ומתוצאת הגמרא שנותן לו לפי השווי עתה אם הגיעה התוספת ליחס חמישה לארבעה, פוחת את התוספת. ואילו אם התוספת קטנה יותר נותן לו ממעות של עתה את הכמות הקצובה אע"פ שמוסיף בכך על מה שהתחייב לו.

תוס' (וכן רשב"א ורא"ש) חלקו על רש"י שהשאלה היא אף אליבא דשמואל (שהלכה כמותו בדיני ממונות במחלוקות עם רב), וכגון שהמטבע הקודם נפסל לגמרי, או שאין המלוה הולך למישן. ולפי העמדתם משמע

הגזילה, וע"כ אם המטבע נפסלה אינו יכול לתת ממעות הפסולות. והלואה היא לכאורה כגזילה שאינה בעין משום שלהוצאה ניתנה, וא"כ מן הראוי שלא יוכל לשלם ממטבע שנפסל.

מתרצים תוס': "וי"ל דיש לחלק בין הלואה לגזילה, דמטבע שנפסל חשיב כהוזל וכמעיקרא שוין ד' ולבסוף שוין זוזא. גבי גזלן אמרינן דכי ליתנהו בעין דמשלם כדמעיקרא, אבל גבי הלואה היכא דהוזל משלם כי זולא דהשתא כדאמרינן באיזוהו נשך (ב"מ דף ע"ה ע"א) מלוה אדם כור חטין הוזלו – נותן חטין, הוקרו – נותן דמיהן, ומטבע שנפסל ודאי הוי כהוזל". כלומר, מטבע שנפסל נחשב כמטבע שהוזל, או פרי שהוזל, לגבי גזילה אם הגזילה אינה בעין משלם כערכה בשעת הגזילה, לעומת זאת לגבי הלואה משלם עפ"י מחיר הפרי עתה כאילו היה ביד המלוה עתה, ולפי"ז משיב את ערכו. וכ"כ הרשב"א בחידושו.

אם נלמד מתוס' והגמ' בב"מ לבעיינתו יצא שמקבל השקים צריך להשיב את דמיהם (בסכום המטבעות ואע"פ ששווין פחות) בלבד.

על רקע בעיה זו מעלה הגמרא בעיה נוספת.

ג. "בעא מיניה רבא מרב חסדא המלוה את חבירו על המטבע והוסיפו עליו מהו? אמר לו נותן לו מטבע היוצא באותה שעה, א"ל: ואפילו כי נפיא? א"ל: אין, ואפילו כי תרטיא? (רש"י: "סלע גדול במדה מחזקת רובע"), א"ל: אין. א"ל: והא קא זיילין פירי, (רש"י: "לגבי מטבע זו נמצא שמשתכר זה בתוספת ואינה דומה לראשונים והוי רבית"). אמר רב אשי: חזינן אי מחמת טיבעא זיל, מנכינן ליה ואי מחמת תרעא זיל, (רש"י: "שבאו גשמים ונמצאו רוב

חבל נחלתו

אבל בפחות לא. ומסתבר כרבינו אלפס ז"ל דהכי נמי אית למיחש לפסידא דמלוה". למדנו, מדברי הר"ף והרא"ש, שאם נשתנו שערי הסחורות כתוצאה מההוספה במשקל הכספים או ההפחתה במשקל משלם הלווה ומוסיף או מנכה על אף שאם ירד שער הפירות הלווה מוסיף למלוה מעות.

ה. נעבור לשאלת ייסוף או פחות בערך. היינו המטבע אותו מטבע, אבל ניתן לו ערך שונה או מחמת הוספת מטבעות בשוק, או מחמת כוחות השוק. (בשינויים כתוצאה מהחלטת המדינה נדון בהמשך).

בהגהות אשר"י [ב"ק פ"ט סי' י"ב] **כתב:** "פסק רב צמח גאון שאם עמדו אותן מעות שנפסלו ביוקר נותן לו המעות שלקח הימנו. ופירש רבינו יואל כגון שהחדשים קלים מן הישנים, אבל אם הם שוים במשקל והוקירו הישנים — שנותנים יותר פירות בישנים ממה שהיו נותנים בשנת הלואה מן הפירות זהו אסור מדרבנן".

פירוש דבריו: אם הפחיתו את החדשים **במשקלם** נותן ממעות שלוה. אבל אם **כח קנייתם פחת**, נותן מן החדשים לפי מניין שהתחייב, ואם יתן מן הישנים יש בכך רבית מדרבנן. עולה שבפחות משלם מהמטבע החדש אבל רק את סכום הממון שהתחייב, ואינו רשאי לשלם מהמטבע הישן (היקר יותר) משום רבית.

דין זה מוסכם על הפוסקים, שכל ששינוי הערך אינו מצד פחות המדינה אלא מצד אמון הציבור או מצד התחזקות הכלכלה של המדינה המוציאה את המטבע — **את שהלוהו משלם לו**. (לווה מאתים שקל משלם מאתים שקל, בין אם כוחם עלה או ירד). מפני

שכל שההוספה אינה יותר מרבע מלגו (או חומש מלבר) משלם לו ממטבעות היוצאות עתה. מתבאר מדבריהם שישנו מצב שמשלמים יותר ואין בכך רבית.

כתב הרא"ש [ב"ק פ"ט סי' י"ב]: "אם הוסיפו על המטבע ויש בשמנה מן המטבע אחרונה כמו בעשרה מן הראשון נותן לו **עשרה** ממטבע אחרון, והוא דלא זיילי פירות מחמת ההיא תוספת ואע"ג דהא שבח לענין נסכא חומשא, לא חיישינן לאותו שבח, דכיון דדינא הוא לשלם לו ממטבע היוצא באותה שעה לולי מחמת התוספות דשבח לענין נסכא ומחזי כרבית. כיון שאין בו חומש יותר אין כאן שבח לענין נסכא דאם היה מחזירו לנסכא יפחת החומש לחסרון היתוך ובשכר צורך. אבל אם היה התוספת יותר מחומש משלם לו ממטבע האחרון במשקל מעות ראשונים שהיה חייב לו. ולא לפי המנין משום דאיכא שבחא לענין נסכא".

מתבאר מדבריו שבכל מקום שהיה תנאי לשלם ממטבע היוצא, אם לא נשתנו שערי השוק אלא מחירי הפירות כפי שהיו, וההוספה היתה עד חומש — משלם כשער עתה, היינו מניין המטבעות על אף שמשקלם עודף. ואין בהוספת המשקל רבית מפני שאם יתיכנו יפסיד את תוספת המשקל.

ד. מוסיף הרא"ש: "כתב רב אלפס ז"ל: דה"ה למלוה את חבירו ופחתו ממנו, והוא הדין במקום שנושאים ונותנים בכספים של משקל ופחתו מן הכספים שבהם או שהוסיפו עליו הכל ענין אצ"ל. (=ונותן ממטבע היוצא בכמות שהתחייב לה אע"פ שפחתו את המטבעות). והראב"ד ז"ל כתב דדוקא בהוסיפו על המטבע הוא דאמר הכי משום דמיחזי כרבית.

חבל נחלתו

שאיננו רואים את המטבע כדבר שעולה ויורד מחירו אלא ערכו קבוע וערך הפירות ירד או עלה. וע"כ תוספת במספר המטבעות תחשב לרבית. ולפי"ז כל הצמדה למדד (יוקר מחיה, ביה וכד') אסורה ויש בה רבית. (עי' ס' תורת רבית פי"ט סעי' ל"ה-ל"ח).

כן דברי האגרות משה [יו"ד ח"ב סי' קי"ד ולגבי מטבעות]: "הנה במטבע ממש של כסף ושל זהב הוא דין להחשיב זול ויוקר בכל הפירות והדברים ולא בהמטבע שהוא אינו ביוקר וזול... ופשוט שהוא אף בידוע שהיוקר והזול בא מצד המטבע ולא מצד הפירות..." מדברי הפוסקים נראה, שלרוב הדברים נתקבלו דברי האג"מ אף לגבי מטבעות ושטרות של ימינו שאין שוויון בגופם. (עי"ש שלגבי מעשר כספים האג"מ סובר שדין מעות כפירות).

ו. בפירות יזום ע"י המדינה נחלקו הפוסקים האם לדון במטבע כאילו הוא "הזל" או כאילו הוא "נפסל". היינו ניתן להסתכל על המטבע. כאילו הזל וע"כ משלם מה שלוה הימנו אע"פ שעתה כח קנייתו פחות מקודם. ואם הוסיף כדי לפצות את המלוה יש בכך רבית. ואילו יש מן הפוסקים שאמרו כשנפחת המטבע הרי נחשב כאילו נפסל חלקו ועל זה צריך להשלים לפי ערכו בשעת הלואה.

כן כתב המהרשד"ם [חו"מ סי' ע"ה] המצדד שצריך להשיב ללווה וכן למוכר את הערך ולא את סכום המעות, מפני שבממון הולכים אחר אומדנא, וודאי המלוה אינו רוצה להפסיד את מעותיו. והחזו"א [סי' ע"ד

סי"ח] כתב שפירות נחשב כפסלו לגמרי את הישן, ועתה משתמשים בחדש בלבד – וע"כ ודאי צריך לשלם לפי הערך שלוה. וא"כ לסייעת הפוסקים המחשיבים את הפחתת הערך כהזל אסור להוסיף בכמות. לעומת זאת הרואים זאת כנפסל צריך לשלם במטבע היוצא לפי ערך ההלואה ולמעשה מוסיפים בכמות.

ז. אולם אם לפי חוקי המדינה צריך לשלם עפ"י הכמות הישנה במטבע המופחת, בכך לפי רוב הפוסקים אנו נוקטים שדינא דמלכותא דינא, וע"כ אין בכך איסור אפילו אם ייספו את המטבע ולמעשה מקבל המלוה יותר ממה שהלוה, וכן מבואר בתשובת הרמב"ן שבספר התרומות [סוף שער מ"ו]. וכן הסיקו הפוסקים ביו"ד [סי' קס"ה] ובחו"מ [סי' ע"ד].

ח. בשאלה שהצגנו בתחילה אותו חקלאי לווה עשרה שקים, ומחיר השקים עלה בגלל פיחות המטבע, לפי השיטה שרואה את הפיחות כהוזלת המטבע, כיון שאין יוקרא וזולא במטבע, משלם לו סכום המעות שהיו השקים שוים אתמול, אע"פ שהמלוה נפסד. (בדוגמא אלף שקל ולא אלף ומאתים). לעומת זאת לסייעת הפוסקים הרואים פיחות ממשלתי כפסילת המטבע משלם לפי הערך בשעת הלואה. ואף הפוסקים המסתפקים מסכימים שאם הלווה שילם קודם זמנו יכול המלוה להחזיק ולטעון ש"קיים לו" כפוסקים שמשלמים את הערך ולא את הסכום.